

PRIVATIZAREA INDUSTRIEI DIN ȚĂRILE EUROPEI CENTRALE ȘI DE EST¹

Emilia BĂLAN

Rezumat

De la căderea regimului comunist, la începutul anilor 1990, țările din Europa Centrală și de Est (ECE) au parcurs mai multe faze ale tranziției, având drept scop principal liberalizarea economiilor. Experiențele parcurse, de la economia centralizată planificată la o economie de piață, au oferit economiștilor un prilej de cercetare atât din punct de vedere teoretic, cât și din punct de vedere practic. Deoarece problemele tranziției din țările ECE nu sunt pe deplin rezolvate, economiștii încă dezbate diferitele strategii ale tranziției și impactul lor economic.

Scopul acestui articol îl constituie analiza teoretică și empirică a procesului de privatizare din industria țărilor central și est europene, în prezent membre ale Uniunii Europene, precum și a principalilor indicatori economici asociați acestui proces, pentru a identifica deficiențele structurale existente sau apărute în economiile statelor postcomuniste.

Cuvinte-cheie: țările din Europa Centrală și de Est (ECE), Uniunea Europeană, deficiențe structurale, tranziție, industrie, state postcomuniste.

Clasificare JEL: G31, G34, J45, J48, L16, P29, P31.

¹ Articolul se bazează pe rezultatele cercetării autoarei, realizate în cadrul studiului „Economiile țărilor din Europa Centrală și de Est. Deficiențe structurale”, coordonat de Drd. Ionela Bălțătescu, parte a programului prioritar al INCE “Mutații structurale în economia mondială”, 2013.

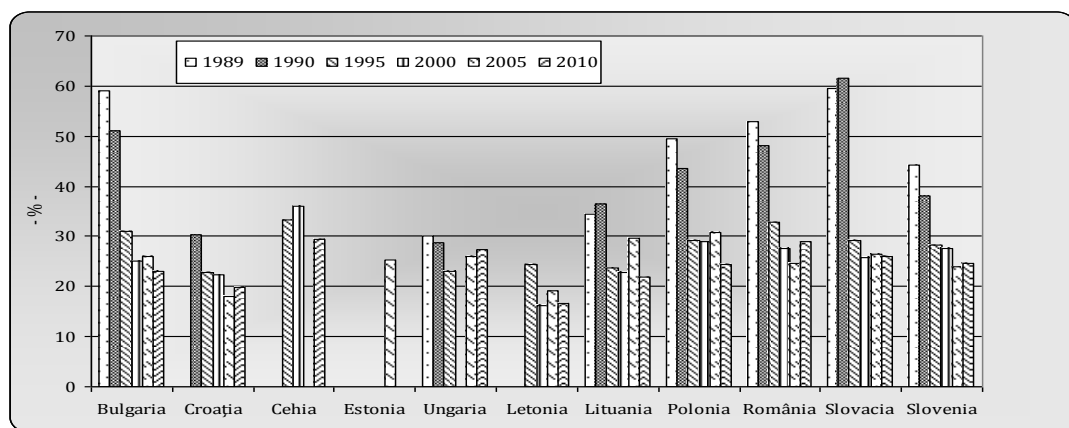
1. Locul și rolul industriei în economie. Necesitatea privatizării sectorului industrial

Conceptul de privatizare este folosit într-un sens restrâns, ca fiind transferul drepturilor de proprietate din posesia guvernului, în cea a persoanelor fizice sau juridice private. Conceptul de privatizare a apărut în anii 1970 și 1980 în economiile dezvoltate și a reflectat realitatea din aceste țări. Privatizarea companiilor din sectorul industrial din statele ECE a fost un proces început în anii '90, după eliberarea de sub influența politică și economică a fostei Uniuni Sovietice, care, în unele țări fost comuniste, încă nu s-a încheiat (Balcerowicz, 1995, pp. 186–201).

Procesul de privatizare a fost consecința reformelor structurale din cadrul societăților din țările în tranziție. Privatizarea sectorului industrial, analizată în acest articol, se referă la procesul desfășurat în țările foste comuniste și actuale membre ale Uniunii Europene, respectiv: Polonia, Republica Cehă, Slovacia, Ungaria, România, Bulgaria, Letonia, Lituania, Estonia, Slovenia și Croația.

Dezvoltarea economică din perioada comunistă în țările aflate sub influența fostei URSS s-a bazat pe dezvoltarea masivă a industriei. De aceea, ponderea sectorului industrial în produsul intern brut al tuturor țărilor foste comuniste din ECE era, în 1989, de aproximativ 50%. Acest lucru implica și o concentrare foarte mare a forței de muncă în sectoarele industriale, iar odată cu trecerea la economia de piață restructurarea și privatizarea coloșilor industriali a presupus investiții enorme în rețehnologizare și protecție socială. Noile guverne libere din statele ECE nu puteau susține economic aceste investiții, fiind nevoite să recurgă la atragerea, prin politici guvernamentale, a investitorilor străini.

Graficul nr. 1 - Ponderea industriei în Produsul Intern Brut național, în țările din Europa Centrală și de Est

Sursa: European Bank for Reconstruction and Development. Transition Report 1994 – 2012 Editions.

Procesul de privatizare al sectorului industrial din țările ECE a demarat greu și a avut o evoluție anevoioasă. Metodele de privatizare au fost implementate diferit în fiecare țară în parte. Succesul procesului de privatizare a depins de politicile guvernamentale și de modalitatea de abordare a acestui proces.

În timpul perioadei comuniste, cele mai multe dintre țările ECE au fost membre ale Pactului de la Varșovia și aproape toate au făcut parte din Consiliul de Ajutor Economic Reciproc² (CAER). De aceea, țările ECE nu au avut numai economii interne planificate, dar, mai ales, au luat parte la o economie organizată la nivel regional. Odată cu șocul produs de colapsul sovietic, țările ECE au avut oportunitatea să-și restructureze fundamental propriile structuri politice și economice. Modul prin care s-a realizat trecerea de la economia centralizată la cea capitalistă a fost decis de fiecare stat în parte, factorii decidenți naționali având de ales între o tranziție rapidă, bazată pe ceea ce a devenit cunoscut ca și “Consensul de la Washington”³, asociată politicii de dreapta, și o tranziție mai lentă, făcută etapizat, pe parcursul căreia guvernul țării respective a continuat să joace un rol central, aceasta reprezentând orientarea de stânga, mai tradițională. (Bjørnskov & Potrafke, 2011)

Industria țărilor ECE s-a confruntat, pe perioada tranziției și a procesului de privatizare, cu problema tehnologiei învechite, cu lipsa unor competențe manageriale și tehnice, acestea constituind elemente indispensabile unei activități de producție moderne. În plus, absența unui sistem rațional de prețuri a influențat negativ deciziile în alocarea resurselor, cât și distribuirea stimulentele pentru salariații din structura întreprinderilor. În aceste condiții, se evidențiază faptul că, tranziția și privatizarea au impus costuri sociale enorme, deoarece odată cu tăierea subvențiilor și liberalizarea prețurilor multe întreprinderi au fost obligate să se închidă, salariații să fie concediați, ceea ce a condus la probleme semnificative de ordin social (Frydman & Rapaczynski, 1999).

Dimensiunea tipică a unei firme, din punct de vedere al ocupării forței de muncă, diferă oarecum de la țară la țară, cu cele mai mari companii identificate în Polonia și România. Această situație nu este surprinzătoare, întrucât aceste state

² A fost creat la inițiativa Uniunii Sovietice în 1949 ca organizație economică a statelor comuniste europene pentru a constitui un echivalent al Comunității Economice Europene. CAER-ul a fost răspunsul la Planul Marshall, implementat în Europa de Vest după al doilea război mondial. CAER-ul avea misiunea de a stimula comerțul dintre țările din blocul estic. Statele membre ale CAER au fost: Uniunea Sovietică, Republica Democrată Germană, Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria și România.

³ Sintagma se referă la un set de 10 măsuri informale de politici promovate de principalele instituții financiare internaționale, incluzând: disciplină fiscală, reducerea cheltuielilor publice sociale, liberalizarea comerțului, atragerea investițiilor, liberalizarea politicii valutare și monetare, privatizare și de-reglementare.

au avut și cele mai mari economii. Dimensiunea medie a firmelor industriale din regiune, la începutul tranziției, era cu mult mai mare decât în țările din Europa de Vest, cu economii de piață dezvoltate. (Pohl et al., 1997)

Conform analizei realizate de Pohl et al. (1997), la începutul anilor 1990, România, Polonia și Ungaria dețineau cele mai multe firme în industrie, când se angajau pe drumul tranziției către economia de piață. În 1992, România avea un număr de peste 2 milioane de salariați în cele peste 1.000 de firme industriale, Polonia 1,3 milioane persoane angajate în 1.066 societăți industriale, iar Ungaria doar 429 mii salariați în 1.044 firme.

2. Metode de privatizare folosite în industrie

Pentru a identifica deficiențele structurale ale țărilor ECE vom analiza procesul de privatizare al industriei din aceste țări. În acest sens, s-au analizat metodele de privatizare folosite în cazul țărilor ECE, viteza de implementare a procesului de privatizare, precum și amploarea ajustărilor structurale (Holland & Hunya, 1997).

În majoritatea țărilor din ECE, principalele metode de privatizare folosite în industrie au fost:

➤ **Metoda MEBO** (*Management Employee Buyouts*) a presupus transferul mijloacelor de producție ale întreprinderii care se vrea privatizată, din proprietatea statului în proprietatea salariaților. Inițial statul transforma compania în societate pe acțiuni, oferind apoi salariaților prioritate în achiziționarea acțiunilor. De asemenea, statul stabilea prețul acțiunilor, care era de obicei un preț simbolic și nu reflecta valoarea reală. În unele cazuri, acțiunile erau oferite chiar gratuit salariaților, mai ales în cazul privatizării pe bază de cupoane de proprietate. În schimbul acestei facilități, statul limita transferul titlurilor de proprietate și impunea condiții precum: menținerea specificului activității de producție, un anumit preț al activelor vândute pentru o perioadă de câțiva ani, dar și în ceea ce privea restructurarea personalului;

➤ Privatizarea unei părți din companie – presupunea emiterea și vânzarea unei cote din acțiunile firmei pe piața de capital;

➤ Vânzarea directă a activelor societății reprezenta metoda prin care transferul dreptului de proprietate al întregii organizații sau a unei părți din ea, se făcea către un singur investitor, denumit strategic. Vânzarea putea fi făcută prin licitații, acțiuni sau negocieri directe cu investitorul.

➤ Privatizarea pe baza voucherelor⁴ (cupoanelor/certificatelor) constituie metoda cea mai des folosită în cazul întreprinderilor de stat din țările ECE. Această metodă presupunea distribuirea de acțiuni de proprietate tuturor cetățenilor țării respective, cu titlu gratuit sau la un preț foarte mic, pe care mai târziu persoanele aparținătoare le puteau schimba la libera sa alegere pe titluri de proprietate asupra unei întreprinderi publice sau asupra unor terenuri.

Tabelul nr. 1 - Metode de privatizare folosite în industria țărilor din Europa Centrală și de Est

Țara	Prima metodă aplicată	A doua metodă aplicată
Bulgaria	Vânzări directe	Vouchere
Croația	MEBO	Vouchere
Cehia	Vouchere	Vânzări directe
Estonia	Vânzări directe	Vouchere
Ungaria	Vânzări directe	MEBO
Letonia	Vânzări directe	Vouchere
Lituania	Vouchere	Vânzări directe
Polonia	Vânzări directe	MEBO
<i>România</i>	<i>MEBO</i>	<i>Vânzări directe</i>
Slovacia	Vânzări directe	Vouchere
Slovenia	MEBO	Vouchere

Sursa: European Bank for Reconstruction and Development. Transition Report 2000 Edition.

Privatizarea prin metodele MEBO, a voucherelor/cupoanelor și a vânzării directe au fost folosite cu precădere în cadrul economiilor în tranziție din Europa Centrală și de Est. Anumite țări (cum ar fi Ungaria, Estonia, Letonia, Polonia), în prima fază, au adoptat politica de privatizare prin vânzare directă, cu restricții minore pentru investitorii străini. Alte state, precum Cehia și Lituania, au ales varianta de privatizare pe bază de vouchere/cupoane, procedând la vânzarea

⁴ Documente utilizate în programele de privatizare din țările aflate în procesul de tranziție, în virtutea cărora deținătorul dobândește dreptul să obțină acțiuni emise de firmele supuse privatizării.

companiilor către cetățenii rezidenți. Asemenea metode oferă oportunități mai reduse pentru investițiile străine. De asemenea, metoda MEBO de privatizare, adoptată de Croația, România și Slovenia, a limitat accesul companiilor străine de a participa la procesul de privatizare. Alegerea metodei de privatizare a fost influențată de factorii politici, nivelul de dezvoltare al pieței de capital din țara respectivă, precum și de caracterul specific al companiei supusă privatizării.

3. Investițiile străine directe și efectele lor asupra rezultatelor privatizării

Unul din principalii factori care au determinat nivelul investițiilor străine directe (ISD) în primii ani ai tranziției, în fostele țări comuniste din ECE, a fost procesul de privatizare și evidența angajamentul guvernelor de a înainta pe calea transferului de la proprietatea de stat, la proprietatea privată. Această acțiune a permis instituțiilor guvernamentale să direcționeze capitalul străin către acele sectoare economice vulnerabile (mari consumatoare de bani de la bugetele de stat).

Atragerea fluxurilor de capital străin a fost mai facilă în cazul statelor cu o economie mai deschisă (Polonia, Ungaria), decât în cele în care noțiunea de investiții private a fost cu desăvârșire inexistentă înainte de 1989 (Bulgaria, România). În acest sens, investițiile străine directe (ISD) în industria statelor vizate de acest articol au evoluat după cum urmează:

Tabelul nr. 2 - Investițiile străine directe în industriile țărilor central și est europene, în perioada 1998 - 2010
- milioane euro -

	1998		2000		2005		2010	
	Valoare	% din total	Valoare	% din total	Valoare	% din total	Valoare	% din total
Bulgaria	714	52,2	804	89,0	4.205	35,8	11.580	32,8
Croația	6.931	26,5
Cehia	6.517	52,2	11.416	48,1	23.323	45,3	40.936	43,5
Estonia	561	35,5	742	26,1	1.821	19,0	2.817	22,5
Ungaria	21.718	41,5
Letonia	259	19,6	506	22,8	1.105	26,3	1.891	23,3
Lituania	472	33,9	831	33,1	3.734	54,0	3.612	36,7

	1998		2000		2005		2010	
	Valoare	% din total	Valoare	% din total	Valoare	% din total	Valoare	% din total
Polonia	7.856	40,8	17.227	46,8	32.075	41,8	63.669	39,6
România	10.857	49,7	25.819	48,8
Slovacia	2.950	48,1	2.858	26,4
Slovenia	930	43,6	2.269	46,7	11.292	56,6	19.653	52,2

Notă: ... date indisponibile

Sursa: Eurostat,

http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=bop_fdi_pos_r2&lang=en

Afluxul de investiții străine este în general considerat a fi un canal important pentru implementarea de idei noi, de tehnologii inovatoare și de a acumula abilități manageriale prin transfer transfrontalier. Atragerea capitalului străin poate îmbunătăți perspectivele de creștere economică prin introducerea tehnologiilor și tehnicilor productive. Înainte de căderea comunismului, în țările ECE erau impuse limitări stricte în privința accesului industriei la tehnologiile din afara granițelor. Odată cu introducerea reformelor în vederea privatizării s-au ridicat barierele de comunicare cu țările dezvoltate și, astfel, capitalul străin a pătruns în economiile țărilor ECE, având un impact pozitiv major asupra potențialului de creștere a productivității și de creare a structurilor de piață. ISD-urile au contribuit în mod esențial la transformarea fostelor economii planificate și centralizate, în economii de piață concurențiale.

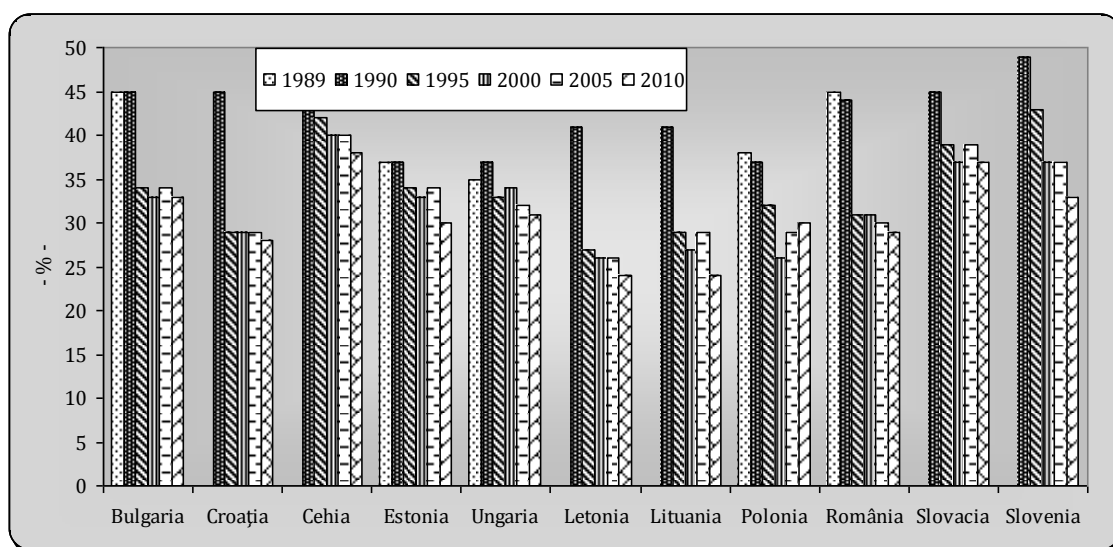
Numeroase studii de specialitate au sugerat că investițiile și creșterea economică în țările aflate în tranziție, sunt asociate în mod pozitiv cu indicatorii de “deschidere” și de promovare a exporturilor (Balasubramanyam et al., 1996). În acest sens, se remarcă faptul că investitorii au preferat țările cu regimuri comerciale liberale și foarte puține constrângeri privind repatrierea profitului, în special acele țări care aveau încheiate acorduri de liber schimb la nivel regional.

Cheltuielile cu forța de muncă din țara gazdă sunt un factor important în alegerea locației pentru investitorii străini, deoarece mare parte din firmele care investesc doresc să producă în special pentru export. În primii ani ai tranziției, avantajul țărilor ECE a fost cel al costurilor scăzute cu forța de muncă, ceea ce a condus, împreună cu ceilalți factori, la atragerea ISD-urilor.

4. Productivitatea muncii în industria țărilor Europei Centrale și de Est

În perioada comunistă, companiile de stat erau supraîncărcate cu angajați, din dorința conducerii centrale de stat de a încadra în procesul muncii majoritatea populației active. După anii '90, mare parte dintre salariații întreprinderilor de stat au fost disponibilizați în scopul eficientizării companiilor, dar și din cauza eliminării treptate a marilor coloși industriali, care dețineau monopol pe piețele interne sau regionale. Reformarea companiilor de stat a avut ca efect social disponibilizarea angajaților din cadrul întreprinderilor publice, pierderea securității locului de muncă și cel mai important aspect, diminuarea salariilor.

Graficul nr. 2 Ponderea forței de muncă din industrie în totalul forței de muncă din economie, în țările ECE, în perioada 1990 - 2010 (%)

Sursa: European Bank for Reconstruction and Development. Transition Report 2000-2012. The World Bank Data. Accesat pe 12 octombrie 2013.
Disponibil la: <http://data.worldbank.org/indicator>

Privatizarea industriei în țările ECE a avut un parcurs diferit în fiecare stat în parte, deoarece, încă de la începutul procesului de tranziție, au existat decalaje între țările abia ieșite de sub tutela comunismului și a planificării centralizate. Conform studiilor de specialitate, productivitatea muncii este mai ridicată în companiile privatizate, decât în cele de stat. O analiză a Pohl *et al.* (1997) realizată sub egida Băncii Mondiale arată că, numai în perioada 1992 - 1995, ritmul mediu anual de creștere al productivității muncii în companiile privatizate era pozitiv, de 7,3%, în timp ce în societățile cu capital de stat era negativ (-0,2%).

Unele analize arată că managerii companiilor de stat, au aplicat procesul de restructurare în anticiparea celui de privatizare. De exemplu, în programul polonez

de privatizare în masă, la aproximativ 512 firme incluse în program, s-a observat o îmbunătățire rapidă a rentabilității, după restructurare, comparativ cu alte firme.

Privatizarea a contribuit cu circa 70 – 90 % la creșterea productivității muncii, observată în țări cu programe extinse de transfer al proprietății publice în cea privată. Excepție a făcut Ungaria, unde în companiile cu capital public s-a ajuns la aproape jumătate din productivitatea muncii înregistrată în firmele privatizate. Spre deosebire de Ungaria, în țări unde privatizarea a fost un proces anevoios, precum România și Bulgaria, productivitatea muncii în întreprinderile de stat s-a deteriorat accentuat.

5. Concluzii

În perioada implementării sistemului comunist (1945 – 1989), industria ocupa un loc important în economia țărilor din Europa Centrală și de Est. Astfel, în cazul majorității statelor din ECE, ponderea sectorului industrial în PIB era de 30 – 50%, și chiar de 60% în Slovacia. Odată cu trecerea la economia descentralizată, privatizarea industriei a apărut ca o necesitate în cadrul transformărilor structurale spre un sistem de piață liber, precum și a integrării acestor țări în noile structuri europene și euroatlantice. Procesul de privatizare a industriilor din statele ECE a constituit o provocare pentru guverne, deoarece presupunea un efort financiar substanțial, dar și o responsabilitate socială semnificativă.

Analiza deficiențelor structurale din țările ECE relevă metodele de privatizare folosite de fiecare stat în parte, în principal în fazele inițiale ale procesului, dar și întinderea în timp a acestora. În acest context, în țările ECE tranziția a cunoscut două modele, fiecare indicând un grad diferit al voinței politice de schimbare – adică de rupere de trecut totalitar comunist: terapia de șoc și terapia graduală. În acest sens, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia s-au delimitat adoptând metoda terapiei de șoc, ceea ce a condus la o integrare mai rapidă în Uniunea Europeană, comparativ cu celelalte state ECE, precum Bulgaria și România care au ales să implementeze terapia graduală. Calea principală aleasă de majoritatea statelor a fost cea de privatizare rapidă, însă au rămas în proprietate publică un anumit număr de întreprinderi fie din rațiuni sociale, fie datorită faptului că acestea se aflau încă în așteptarea demarării procesului de privatizare (Pannier, 1996).

De cele mai multe ori, factorii de decizie au trecut cu vederea problemele cu care se confruntau întreprinderile publice, care ar fi putut rămâne în proprietate publică din patru motive. În primul rând se aștepta ca procesul de privatizare să demareze rapid; al doilea se referă la faptul că importanța îmbunătățirii performanțelor întreprinderilor publice pentru punerea în practică a procesului de

reformă nu a fost bine înțeleasă. Când s-a constatat că întreprinderile publice vor rămâne o parte substanțială și importantă a economiei, statul nu a avut capacitatea de a stimula atingerea unui nivel mai ridicat de performanță în întreprinderile publice, reprezintă un al treilea motiv. În cele din urmă, al patrulea motiv, l-a constituit convingerea că dacă s-ar acorda o mai mare atenție unui mai bun management atunci s-ar slăbi eforturile de privatizare. De asemenea, în majoritatea statelor care au provenit din vechiul bloc comunist nu a existat o politică guvernamentală cuprinzătoare care să urmărească reforma întreprinderilor publice (Pannier, 1996).

Atragerea investitorilor, pentru a limita eforturile bugetare ale economiilor țărilor analizate, în procesul de privatizare a industriei, a ținut de politicile guvernamentale și de voința politică din perioadele de tranziție. În acest sens, se remarcă faptul că, țări ca Cehia, Ungaria și Polonia au reușit să convingă numeroase companii străine să investească sume importante de bani în restructurarea și privatizarea propriilor sectoare industriale.

Ca urmare a mai multor factori de ordin geopolitic, dar și a lipsei de claritate și determinare a societăților statelor ECE, în ansamblu, trecerea economiilor de la sistemul centralizat la cel privat s-a realizat diferențiat și cu o viteză inegală. De exemplu, Cehia, Ungaria, Slovacia și Estonia au fost mai deschise spre transferarea drepturilor de proprietate de la stat la privat. În 2010, în aceste țări ponderea sectorului privat în PIB-ul național era de aproximativ 80%, în timp ce în România, Slovenia și Letonia era puțin mai scăzut, de 70%.

Diferențele dintre ritmurile de implementare ale procesului de privatizare în țările ECE s-au reflectat în productivitatea muncii, în nivelul de trai al oamenilor, precum și în dezvoltarea economică ulterioară, întrucât privatizarea a contribuit cu circa 70 – 90 % la creșterea productivității muncii, observată în țări cu programe extinse de transfer al proprietății publice în cea privată.

Imboldul major dat statelor mai puțin avansate din punct de vedere al privatizărilor, în special al industriei, a fost dat de dorința și necesitatea integrării în Uniunea Europeană. Astfel, multe țări au fost nevoite să adopte și să aplice acquis-ul comunitar, care a avut un impact mult mai puternic asupra modernizării industriei țărilor ECE, decât politica industrială națională.

Cu toate acestea, după aproape un sfert de secol de la marile transformări care au avut loc în Europa Centrală și de Est, când majoritatea statelor din această parte a continentului (inclusiv Țările Baltice) sunt membre ale NATO și UE, analizele arată că rezultatele la care au ajuns acestea sunt aproximativ aceleași indiferent că au adoptat terapia de șoc sau cea graduală, cu unele mici diferențe nesemnificative. Astfel, se poate afirma că, în ceea ce privește rezultatele economice sau nivelul de percepție al populației în legătură cu libertatea individuală (financiară, de exprimare, etc), precum și insatisfacția socială, în

general, efectele transformărilor ce au avut loc după căderea regimului comunist a fost relativ același în toate statele din Europa Centrală și de Est (Severin, 2010).

Bibliografie

- Balasubramanyam, V.N., Salisu, M. & Sapsford, D. (1996). *Foreign direct investment and growth in EP and IS Countries*. Economic Journal. Vol 106, pp 92-105. Disponibil la: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2234933?uid=3738920&uid=2&uid=4&sid=21102873985451>
- Balcerowicz, L. (1995). *Various Roads to a Private Market Economy*. SOCIALISM, CAPITALISM, TRANSFORMATION. Budapest. Central European University Press. pp. 186 – 201.
- Bonin, J. P., Derek C. J., Putterman L. (1993). *Theoretical and Empirical Studies of Producer Cooperatives: Will ever the Twain Meet?*. Journal of Economic Literature, Vol. 31, pp. 1290-1320.
- Bjørnskov, C., & Potrafke, N. (2011). *Politics and privatization in Central and Eastern Europe*. Economics of Transition. Vol. 19 (2). Social Science Research Network. Disponibilă la: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1319730
- Calcagno, P.T., Hefner, F., Dan M., (2006). The Quarterly Journal of Austrian Economics. Vol. 9, No. 1 (Spring 2006): 27–45
- Earle, J. S., Telegdy Á. (2002). Privatization Methods and Productivity Effects in Romanian Industrial Enterprises. Upjohn Institute Working Paper No. 02-81. Kalamazoo, MI: W.E. Upjohn Institute for Employment Research. Disponibil la : http://research.upjohn.org/up_workingpapers/81/
- European Bank for Reconstruction and Development. *Transition Report 1994 – 2012 Editions*. Disponibil la: <http://www.ebrd.com/pages/research/publications/flagships/transition/archive.shtml>
- Eurostat. (2013). Baza de date a Comisiei Europene. Accesată pe 15 octombrie 2013, la: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=bop_fdi_pos_r2&lang=en
- Frydman, R., & Rapaczynski, A. (1999). *Privatizarea în Europa Răsăriteană: Este statul în declin?*. București, Editura Oscar Print, ISBN 973-9264-13-1
- Havlik, P., Landesmann, M., Stehrer, R., Römisch, R., Gilsätter, B. (2001). *Competitiveness of industry in CEE candidate countries: composite paper*. Vienna. Vienna Institute for International Economic Studies.
- Kornai, J. (1990). *The Road to a Free Economy. Shifting from a Socialist System: The Example of Hungary*. New York: W. W. Norton. Disponibilă la <http://www.questia.com/library/101080919/the-road-to-a-free-economy-shifting-from-a-socialist>
- Pannier, D. (1996), Corporate governance of public enterprises in transitional countries, *World Bank Technical Paper Number 323*. Disponibil la: <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/0-8213-3636-3>

- Pohl, G., Anderson, E. R., Claessens, S., & Djankov, S. (August, 1997). *Privatization and restructuring in Central and Eastern Europe*. Evidence and Policy Option. World Bank Technical Paper No. 368. Disponibil la: http://econ.worldbank.org/external/default/main?pagePK=64165259&theSitePK=469372&piPK=64165421&menuPK=64166093&entityID=000009265_39711101_41441
- Reiner, K., Reinert, E. S., & Suurna, M. (Martie, 2009). *Industrial Restructuring and Innovation Policy in Central and Eastern Europe since 1990*. The Other Canon Foundation, Norway and Tallinn University of Technology, Tallinn. Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics no. 23. Disponibilă la: <http://hum.ttu.ee/wp/paper23.pdf>
- Severin, A. (2010). *Tranziția democrației către populism*. Fundația Institutul Social Democrat. Disponibil la : http://www.fisd.ro/PDF/mater_noi/Tranzitia%20catre%20populism.pdf
- Stiglitz, J. (2003), Globalization and the economic role of the state in the new millenium, *Industrial and Corporate Change*, Vol 12, No. 1, pp. 3-26